

Jacek K. Danel

Mielec

Kazimierz Sabbat (1913–1989) — polityk i mąż stanu. Biografia polityczna¹

Celem mojej pracy było przedstawienie życia i działalności Kazimierza Sabbata jako polityka, harcerza oraz animatora inicjatyw społecznych na obczyźnie. Istota jego działalności została ukazana na tle funkcjonowania mechanizmów władz Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie po 1945 r. oraz szerokiej panoramy politycznej emigracji.

Życie Kazimierza Sabbata obejmowało znaczące okresy historyczne w dwudziestowiecznych dziejach narodu polskiego. Dzieciństwo i młodość przypadły na schyłek zaborów oraz dwudziestolecie międzywojenne. Lata dojrzałe na okres II wojny światowej oraz emigracji w zimnowojennej rzeczywistości podzielonej Europy.

Sabbat zapisał się w dziejach Drugiej Wielkiej Emigracji przede wszystkim jako: wybitny działacz harcerski, polityczny i niepodległościowy na uchodźstwie, premier i prezydent RP stojący na straży legalizmu państwowego.

Po śmierci, w lipcu 1989 r., zaczęły się ukazywać w kraju pierwsze przyczynki dotyczące jego biografii. W grudniu 1990 r., w związku z zaprzysiężeniem Lecha Wałęsy na prezydenta RP, wydano książkę *Prezydenci Polski*, przygotowaną pod redakcją naukową Andrzeja Ajnenkiela. Zawierała ona jeden z pierwszych biogramów Kazimierza Sabbata. Pionierskim tekstem, który został opublikowany na łamach „Bibliofila Harcerskiego” w 1992 r., był artykuł mielczanina — Janusza Krężela, dotyczący młodości Kazimierza Sabbata, ze szczególnym uwzględnieniem jego działalności harcerskiej. W tym samym roku w Rogach k. Gorzowa Wielkopolskiego odbyła się konferencja naukowa poświęcona harcerstwu na obczyźnie. Jej plonem była książka *Dzieje harcerstwa na obczyźnie 1912–1992*, pod redakcją naukową Marka Szczerbińskiego. Znalazły się w niej obszerne fragmenty poświęcone działalności harcerskiej Kazimierza Sabbata podczas II wojny światowej. W 1994 r. w *Polskim słowniku biograficznym*, wydawanym przez Polską Akademię Nauk w Krakowie, ukazał się biogram Sabbata — niestety — z błędami merytorycznymi. W tym też okresie zainteresowałem się bliżej życiem i działalnością Kazimierza Sabbata, czego efektem był krótki rys biograficzny mojego autorstwa.

W latach 1994–2005 pojawiły się liczne publikacje naukowe, dotyczące dziejów legalizmu państwowego na uchodźstwie, jak również biografie emigracyjnych działaczy politycznych, m.in.: Małgorzaty Alberskiej, Sławomira Cenckiewiczza, Dariusza Góreckiego, Rafała Habel-

¹ Promotorem pracy był prof. dr hab. Bogusław Polak, recenzentami: prof. dr hab. Tadeusz Dubicki i prof. dr hab. Tadeusz Kotłowski. Obrona odbyła się w IH UAM w Poznaniu, w kwietniu 2005 r.

skiego, Piotra Kardeli, Stanisława Kiliana, Andrzeja Friszke, Pawła Machcewicza, Tadeusza Radzika, Krzysztofa Tarki, Romualda Turkowskiego, Tadeusza Wolszy i Anny Siwik.

Należałoby odpowiedzieć na pytanie — czym jest legalizm?

Najprościej pojmowany jest on jako przestrzeganie prawa, szacunek dla prawa. W polskim języku politycznym w czasie II wojny światowej i po jej zakończeniu słowo to nabrało szczególnego znaczenia, wiążanego z prawem państwowym. Zwolennikami legalizmu zaczęto określać tych, którzy uznawali konstytucję kwietniową z 1935 r. i władzę RP na uchodźstwie za jedynego prawdziwego reprezentanta narodu Polskiego w kraju i poza jego granicami. Niezależnie od uznawania Rządu RP rezydującego w Londynie uważano, że legalizm był wyrażany również przez Urząd Prezydenta RP na Uchodźstwie.

Podstawę źródłową niniejszej pracy tworzą zespoły dokumentów archiwalnych, korespondencja i relacje osób, publikacje źródłowe i opracowania. Największą liczbę dokumentów związanych z działalnością polityczną Sabbata uzyskałem dzięki kwerendzie, przeprowadzonej w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie. W archiwum tym, w latach 1999–2002, zanalizowałem ponad 150 zespołów. Szczególnie przydatne okazały się: Kolekcja Prezydencka Kazimierza Sabbata, Kancelaria Cywilna Prezydenta Kazimierza Sabbata, Kancelaria Cywilna Prezydenta Stanisława Ostrowskiego, Kancelaria Cywilna Prezydenta Edwarda Raczyńskiego, Kolekcja Prezydencka Edwarda Raczyńskiego, Kancelaria Cywilna Prezydenta Ryszarda Kaczorowskiego, Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, Rada Narodowa RP, Rada RP, Rada Jedności Narodowej, Tymczasowa Rada Jedności Narodowej, Egzekutywa Zjednoczenia Narodowego, Rada Trzech, Rada Polskich Stronnictw Politycznych, Związek Harcerstwa Polskiego, Sprawa sprowadzenia prochów gen. Sikorskiego do Polski w 1981 r., Korespondencja z Rządem RP na Uchodźstwie, Radio Wolna Europa oraz kolekcje: Michała Grażyńskiego, Barbary Mękarskiej-Kozłowskiej, Bronisława Wanke.

Kwerendę przeprowadziłem też: w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Public Record Office Kew Richmond w Londynie, Instytucie Józefa Piłsudskiego w Londynie, Archiwum ZHP poza granicami Kraju (ZHP pgK) w Londynie.

Zaznajomiłem się ze zbiorami dokumentów i prasy w: Bibliotece Polskiej w Londynie, Bibliotece Narodowej w Warszawie, Bibliotece Głównej Uniwersytetu im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Miejskiej Bibliotece Publicznej im. E. Raczyńskiego w Poznaniu, Bibliotece I Liceum Ogólnokształcącego im. S. Konarskiego w Mielcu, Muzeum Regionalnym w Mielcu.

Zanalizowałem archiwalia w prywatnych zasobach — w Polsce i poza jej granicami. Anna Sabbatowa udostępniła mi spuściznę aktową po Kazimierzu Sabbacie. Do najcenniejszych należą niewątpliwie: prywatna korespondencja Sabbata z lat 1950–1986, artykuły, publikacje i teksty wystąpienia publicznych za lata 1960–1986, dokumentacja dotycząca Światowego Zjazdu Polski Walczącej oraz materiały związane z antylegalistyczną działalnością Juliusza Sokolnickiego za lata 1972–1986. Cennym źródłem są także prywatne dzienniki, jakie prowadził Sabbat w latach 1939–1940, 1967, 1986–1989. Zięć Kazimierza Sabbata, p. Andrzej Świdlicki z Londynu, udostępnił mi dokumentalne nagrania z Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa z Monachium, w których brał udział bohater mojej pracy.

Drugiego co do wielkości, londyńskiego zbioru archiwaliów użyczyla mi dr Lidia Ciołkoszowa. Materiały te dotyczyły działalności PPS na obczyźnie oraz współpracy jej męża Adama Ciołkosza z Sabbatem. Swoimi dokumentami wspomogli mnie: prezydent RP na Uchodźstwie — Ryszard Kaczorowski, prof. dr Jerzy Gawenda, dr Herbert Helmut Czaja, dr Zdzisław Jagodziński — dyrektor Biblioteki Polskiej w Londynie, mgr Janusz Krężel, mgr inż. Józef Piątkowski, mgr Kazimierz Stepan, dr Zygmunt Szkopiak, Jerzy Jan Zaleski.

Pierwsza próba prezentacji biografii Kazimierza Sabbata składa się z czterech rozdziałów, skonstruowanych według kryterium chronologiczno–problemowego.

Rozdział pierwszy: „Dzieciństwo i młodość (1913–1945)” obejmuje cztery okresy: czas zaborów, I wojnę światową, dwudziestolecie międzywojenne, II wojnę światową. Przedstawia środowisko, w którym wychowywał się i dojrzewał Kazimierz Sabbat: lata szkolne, działalność w Związku Harcerstwa Polskiego w Mielcu, zasadniczą służbę wojskową w okresie międzywojennym, służbę w Wojsku Polskim w okresie II wojny światowej oraz jego pracę jako wiceprzewodniczącego Komitetu Naczelnego ZHP na Czas Wojny.

Rozdział drugi: „Wśród «Niezlomnych» i «Nieprzejednanych» (1946–1976)” obrazuje działalność społeczną Kazimierza Sabbata w ZHP pgK oraz początki prac politycznych do drugiej połowy lat 60. XX w., tj.: działalność w Egzekutywie Zjednoczenia Narodowego, prace na rzecz zjednoczenia emigracji niepodległościowej, udział w Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, konflikt ze Stronnictwem Narodowym.

Rozdział trzeci: „Premier Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie (1976–1986)” przedstawia działalność polityczną Sabbata, jego liczne podróże do ośrodków niepodległościowych i polonijnych w wolnym świecie, stosunek do Kościoła rzymskokatolickiego i pontyfikatu Jana Pawła II, działalność na rzecz „ruchów wolnościowych” w Polsce Ludowej, starania o doprowadzenie do porozumienia środowisk emigracyjnych Polaków z Ukraińcami, Czechami i Słowakami, działalność na rzecz zjednoczonej Europy i Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) oraz spór i polemikę wokół legalizmu państwowego na uchodźstwie.

Rozdział czwarty: „Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie (1986–1989)” przedstawia Sabbata jako prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Został tu nakreślony obraz człowieka, który wspierał opozycję demokratyczną i niepodległościową w PRL, uznawał za zasadną współpracę z narodami ujarzmionymi przez Związek Sowiecki. Rozdział zamyka śmierć i pogrzeb oraz reminiscencje tego zdarzenia w prasie krajowej i zagranicznej.

Wyniki badań upoważniają mnie do sformułowania następujących wniosków:

1. Przez prawie czterdzieści lat Kazimierz Sabbat był znaczącą postacią polskiego życia politycznego emigracji niepodległościowej w Wielkiej Brytanii. W jego życiu dominowały dwie pasje: harcerstwo i działalność polityczna na rzecz odzyskania przez Polskę pełnej niepodległości. Sabbat był — jak to się dziś popularnie określa — „zwierzęciem politycznym” w pełnym tego słowa znaczeniu. Jako żołnierz, działacz: harcerski, niepodległościowy, kombatancki i polityk emigracyjny miał ogromny wpływ na ludzi. Cieszył się ich uznaniem i szacunkiem. W całej swojej działalności publicznej nigdy nie kierował się korzyścią osobistą. Jako urodzony przywódca, o doskonałym zmyśle organizacyjnym, nie wykorzystywał swoich talentów do celów osobistych. Był jednym z niewielu polityków Drugiej Wielkiej Emigracji o skonkretyzowanej wizji, jak powinny funkcjonować władze Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie, jaką rolę powinna odgrywać emigracja polityczna w rzeczywistości powojennej Europy. Poglądy te przez 35 lat starał się systematycznie realizować. Takiego całościowego programu nie mieli jego poprzednicy, co nie znaczy, że mieli mniejszy wkład w walkę o niepodległość Polski.

2. Kazimierz Sabbat był obok Edwarda Raczyńskiego jedynym politykiem emigracyjnym, który po 1947 r. znalazł uznanie na Zachodzie, zwłaszcza w Zjednoczonym Królestwie. W oczach Brytyjczyków, znanych z powściągliwości i politycznej poprawności, stał się człowiekiem, z którym warto było rozmawiać, ponieważ reprezentował znaczną część polskiej emigracji, która w połowie lat 80. XX w. zaczęła odgrywać istotną rolę polityczną i gospodarczą nie tylko w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, ale również w Australii i Ameryce Łacińskiej. Widziano w nim wybitnego działacza, który myślał kategoriami europejskimi, dążąc do jedności europejskiej.

3. Był pierwszym emigracyjnym politykiem, który jednoznacznie opowiadał się za wejściem Polski w struktury ówczesnej Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej i NATO.

4. Jako przewodniczący Egzekutywy Zjednoczenia Narodowego, a potem premier i prezydent Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie, Kazimierz Sabbat starał się swoje plany realizować w programie politycznym, który składał się z trzech punktów działania:

- a. Wzmocnienie ośrodka londyńskiego, tj. władz Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie, po wieloletnim podziale emigracji niepodległościowej. Służyło temu rozbudowanie ogniw Skarbu Narodowego i kolejnych oddziałów Rady Narodowej RP w krajach osiedlenia polskich emigrantów. Skoordynowanie działań emigracji politycznej na rzecz „ruchów niepodległościowych” w wolnym świecie. Oddziaływanie na rządy państw osiedlenia emigracji polskiej na rzecz pomocy społeczeństwu polskiemu w kraju. Służyły temu częste wyjazdy Kazimierza Sabbata jako premiera RP, a potem prezydenta RP do ośrodków polskiej emigracji politycznej. Podróże te były nowością dla rodaków na emigracji, ponieważ poprzedni premierzy i prezydenci, rezydujący na 43 Eaton Place w Londynie, praktycznie nie ruszali się z miejsca. Sabbat systematycznie odwiedzał polskie ośrodki, propagując ideę Skarbu Narodowego i pomocy na rzecz walczącej opozycji w kraju oraz porozumienia z sąsiadami, w tym przede wszystkim z Ukraincami. To się powszechnie podobało i było akceptowane. Tylko nieliczni działacze emigracyjni próbowali storpedować jego działania. Podczas tych podróży najbardziej aktywnych wyróżniał, dekorując odznaczeniami państwowymi. Jako charyzmatyczny działacz harcerski i społeczny umiał do Sprawy przyciągnąć ludzi młodych, zrodzonych już na obczyźnie.
- b. Doprowadzenie do porozumienia z działaczami emigracyjnymi państw znajdujących się w sowieckiej strefie wpływów: Estończyków, Litwinów, Ukraińców, Czechów, Słowaków i Rumunów.
- c. Ważnym punktem w jego programie politycznym była pomoc opozycji w PRL. Od chwili objęcia funkcji prezesa Rady Ministrów RP, która zbiegła się z protestami w Ursusie i w Radomiu, w czerwcu 1976 r., działania polityczne jako premiera, a potem prezydenta były związane przede wszystkim z pomocą opozycji w Polsce Ludowej.

5. W swoim pierwszym exposé, wygłoszonym 23 października 1976 r., przedstawiając program działania kierownictwa politycznego na emigracji, przypomniał, że z naturalnego podziału zadań między emigracją a krajem tej pierwszej przypada stawianie na Zachód, a więc głównie na Stany Zjednoczone. Nie miał przy tym złudzeń, że politycy amerykańscy od czasów wojny nie byli lojalni wobec Polski jako sojusznika. Mimo to wiedział, że nie ma innych możliwości dla polityki polskiej na emigracji, jak stawianie na demokrację zachodnie.

6. Jego śmierć została mocno zaakcentowana w codziennej prasie brytyjskiej. O zmarłym pisali: „The Gaurdian”, „The Daily Telegraph”, „The Herald Tribune”, „The Times”, „The Independent”. W licznych artykułach podnoszono rolę i znaczenie, jakie odegrał Sabbat na emigracji w działaniach na rzecz niepodległości Polski.

Sumując, warto jeszcze raz podkreślić, że działalność Kazimierza Sabbata stanowiła swego rodzaju pomost między działaniami politycznymi Drugiej Wielkiej Emigracji w Wielkiej Brytanii a wydarzeniami w Polsce w latach 1976–1989, które w tak decydujący sposób zmieniły oblicze Europy końca XX w.